O‘ZBEKISTONDA UYUSHMAGAN YOSHLAR BILAN ISHLASHNING XORIJIY TAJRIBASI

Abdugaffarova Ozoda Abdusattarovna
O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi
Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi
mustaqil tadqiqotchisi
ozodaabdugaffarova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistondagi uyushmagan yoshlar bilan ishlashning ayrim xorijiy davlartlarning tajribalarini tahlili bo‘yicha samarali mexnizmlar va ma’lumotlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: uyushmagan yoshlar, mehnat-ta’lim, boshqaruv modellari, ishsiz, makro, mezo, mikro darajalari, ishlashni xohlamaydigan.

Аннотация: В данной статье представлены эффективные механизмы и информация, касающиеся работы с неорганизованной молодежью в Узбекистане, на основе анализа опыта ряда зарубежных стран.

Ключевые слова: неорганизованная молодежь, трудовое воспитание, модели управления, безработные, макро-, мезо- и микроуровни, лица, не желающие работать.

Abstract: This article presents effective mechanisms and information regarding work with unorganized youth in Uzbekistan, based on an analysis of the experience of several foreign countries.

Keywords: unorganized youth, labor education, management models, the unemployed, macro-, meso-, and micro-levels, individuals unwilling to work.

O‘zbekiston dunyodagi eng yosh aholiga ega davlatlardan biri: YUNISEF ma’lumotlariga ko‘ra, 30 yoshgacha bo‘lganlar mamlakat aholisining taxminan 60 foizini tashkil etadi [1]. Bu demografik imkoniyat bo‘lish bilan birga, yoshlarni ta’lim, mehnat va jamoat hayotiga barqaror jalb etish bo‘yicha katta mas’uliyatni ham yuklaydi. Jahon banki tadqiqotiga ko‘ra, 16-24 yoshdagilarning 24 foizi va 16-29 yoshdagilarning 26,4 foizi ishlamaydi, o‘qimaydi va kasbiy tayyorgarlikdan o‘tmaydi [2]. YUNISEFning yoshlar so‘rovida esa 19-30 yoshdagilarning 54,6 foizi majburiy o‘rta ta’limdan keyin o‘qish, mehnat yoki kasbiy tayyorgarlikka o‘tmagani, ayollarda bu ko‘rsatkich 74,0 foizgacha yetishi (erkaklarda 24,8 foiz) qayd etilgan [3]. Viloyat darajasida ham masshtab sezilarli: Xorazm viloyatida 2020

DOI: 10.5281/zenodo.24240610

yil ma’lumotlariga ko‘ra, 1,88 mln aholining taxminan 30 foizini yoshlar tashkil etib, 36 mingdan ortiq yosh NEET toifasiga kiritilgan [4]. Ko‘rsatkichlardagi katta tafovut (24 foizdan 55 foizgacha) qisman ta’riflar, yosh doirasi va o‘lchash usullarining turliligi bilan izohlanadi. Bu - xorijiy tajribada ham uchraydigan metodologik muammodir.

O‘zbekiston adabiyotida “uyushmagan yoshlar” deganda 14 yoshga to‘lgan va 30 yoshdan oshmagan, vaqtincha mehnat bilan band bo‘lmagan, mustaqil ish qidirayotgan va ish taklif etilsa, ishga joylasha oladigan shaxslar tushuniladi [5]. Bu ta’rif mehnat bozori mezoniga yaqin. Xorijiy tadqiqotlarda unga eng yaqin tushuncha - NEET (Not in Employment, Education or Training) bo‘lib, u ishlamaydigan va o‘qimaydigan yoshlarni birlashtiradi. Lekin zamonaviy adabiyot ishsiz va mehnat bozoridan chetda qolgan (nofaol) yoshlarni alohida tahlil qilishni talab qiladi [6].

“Uyushmaganlik” undan tashqari, yoshning yoshlar institutlari, jamoat tashkilotlari va mahalla hayotidan uzilganligini ham anglatadi. Shu bois maqolada uyushmagan yosh deganda ta’lim, mehnat va jamoatchilik institutlaridan turli darajada uzilgan yosh tushuniladi; NEET esa bu uzilishning eng ko‘p o‘rganilgan mehnat-ta’lim shakli sifatida qaraladi.

Xorijda uyushmagan yoshlar qanday toifalarga ajratiladi va nega bu muhim; qanday dasturlar va boshqaruv modellari o‘lchanadigan natija bergan; qaysi yondashuvlar kutilgan samarani bermagan yoki nojo‘ya oqibatlarga olib kelgan; bu tajribadan O‘zbekiston uchun qanday xulosalar chiqadi? Metodologiya sifatida narrativ sintez qo‘llanildi: 100 ta empirik tadqiqot (1978-2019 yillardan 50 ta va 2022-2026 yillardan 50 ta), Yevropa Ittifoqi, Yaponiya va Finlyandiya siyosat hujjatlari hamda milliy manbalar tahlil qilindi. Dalil kuchi bo‘yicha meta-tahlillar va tasodifiy nazoratli tajribalar (RCT) yuqori, longityud kuzatuvlar o‘rta, kesim va sifat tadqiqotlari esa cheklangan ahamiyatga ega deb qaraldi.

NEET tushunchasi 1990-yillar oxirida Buyuk Britaniya siyosatida keng qo‘llanila boshlangan. Bugungi kunda uning yosh doirasi turli hujjatlarda farq qiladi. Bu farqlar nafaqat statistik taqqoslashni, balki dasturlarni bir mamlakatdan boshqasiga ko‘chirishni ham qiyinlashtiradi, chunki ko‘plab qo‘llab-quvvatlash choralari aniq bir yosh guruhiga moslab tuzilgan.

Hisoblash usulining o‘zgarishi ham siyosiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Masalan, Angliyada 2016 yil sentabrida mahalliy hokimiyatlar uchun NEET ko‘rsatkichini hisoblash tartibi o‘zgartirilib, 18 yoshli o‘quvchilarga oid ma’lumotlar hisobdan chiqarilgan. Natijada hisobotlarda NEET soni kamroq ko‘rinib, avvalgi yillar bilan aniq solishtirish qiyinlashgan. Tadqiqotchi fikricha, bu

muammo «hal bo‘lgandek» taassurot uyg‘otib, zarur qo‘llab-quvvatlashni qisqartirish uchun asos bo‘lishi mumkin [8].

Adabiyotning markaziy xulosasi shuki, NEET bir xil guruh emas. Furlong (2006) bu toifa juda geterogen ekanini, bir xil yarliq ostida turli sabab va ehtiyojlarga ega yoshlar aralashib ketishini ko‘rsatgan. Yates va Payne (2006) esa faqat NEET sonini qisqartirishga qaratilgan maqsadli boshqaruv yoshlarning uzoq muddatli ehtiyojlarini chetda qoldirib, «yong‘in o‘chirish» siyosatiga olib kelishi mumkinligini ta’kidlagan. MacDonald (2011) muammoni individual «motivatsiya yetishmasligi» bilan tushuntirish noto‘g‘ri ekanini, mehnat bozori tuzilishi, beqaror bandlik va sinfiy sharoitlar hal qiluvchi rol o‘ynashini ko‘rsatadi. Rossiya ma’lumotlari (1995-2017) ishsiz NEET va nofaol NEET sabablari farq qilishini, oliy ta’lim ham barcha yoshlarni himoya qilavermasligini ko‘rsatdi [6]. Bryusselning kam ta’minlangan mahallalaridagi NEET trayektoriyalari esa vaqtinchalik, aralash va ijtimoiy tengsizlik bilan kuchli bog‘liq ekanini tasdiqlaydi.

Eng yangi sistematik sharh (2015-2025 yillardagi 50 ta tadqiqot) NEET sabablarini uch darajada birlashtiradi: makro (yoshlar ishsizligi, beqaror mehnat bozori, siyosat), mezo (oila, ta’lim, maktabdan mehnatga o‘tish institutlari) va mikro (jins, yosh, ta’lim va individual xususiyatlar). Mualliflar ishsiz va nofaol NEETni alohida tahlil qilishni tavsiya etadi. Buyuk Britaniya kogortasida ko‘pchilik NEET yoshlar ishlash istagini bildirgan, lekin ruhiy salomatlik va psixoaktiv modda bilan bog‘liq xavflari yuqori bo‘lgan. Demak, ularni “ishlashni xohlamaydigan” guruh deb talqin qilish noto‘g‘ri. Bu xulosalardan amaliy tamoyil kelib chiqadi: dastur tanlashdan oldin yoshning toifasi va ehtiyoji aniqlanishi (profiling) kerak.

Yoshlarning ta’lim, mehnat va jamoa hayotidan uzilishi geterogen, ko‘p darajali sabablarga ega va uzoq muddatli iqtisodiy hamda ruhiy iz qoldiradi; xavflar erta yoshdan yig‘iladi. Shu bois samarali aralashuv erta, individual, ko‘p komponentli va ish beruvchi hamda jamoa bilan bog‘langan bo‘lishi, natija esa tadbirlar soni emas, yoshning ta’lim, bandlik va jamoa hayotiga barqaror qayta qo‘shilishi bilan o‘lchanishi kerak.

Shu bilan birga, xorijiy tajribaning chegaralari bor: samara o‘rtacha kichik, mamlakat va guruhga qarab farqlanadi; bir qator dalillar O‘zbekistondan tashqaridagi sharoitda olingan; kesim tadqiqotlari sabab-oqibat emas, bog‘liqlikni ko‘rsatadi. Shuning uchun taklif etilgan sakkizta tavsiyani doimiy baholash va milliy empirik ma’lumotlar (jumladan, mazkur mavzu bo‘yicha ishlab chiqilgan sotsiologik so‘rovnoma) bilan tekshirish darkor. Kelgusi tadqiqotlarda segmentlar bo‘yicha samara, gender kesimi va “uyushmaganlik”- ning jamoaviy o‘lchamini (mahalla, yoshlar tashkilotlari) miqdoriy o‘lchash ustuvor vazifa bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. UNICEF Uzbekistan. Youth voice matters (unicef.org/uzbekistan).

2. World Bank study on youth employment in Uzbekistan (2021), as reported: Employment rate of 16–30-year-olds in Uzbekistan makes 30.9% // AKIpress, 15.11.2021.

3. Ёшлар сиёсати самарадорлиги индекси (Хоразм вилояти мисолида) // «Strategik kuch» халқаро илмий журнали. 2022. №1. 79-81-б.

4. Исмоилов Т.И. Ўзбекистонда уюшмаган ёшларнинг ижтимоий фаоллиги: Монография. - Тошкент, 2021.

5. Zudina A. What makes youth become NEET? Evidence from Russia // Journal of Youth Studies. 2022. Vol. 25(5). P. 636–649.

6. Lozano-Reina G., Pérez-García L., Sánchez-Marín G. Lost in transition! Factors leading to NEET status in youth populations // Journal of Youth Studies. 2026.